

Életpályák

I.

A szociológiai elemzések a társadalmi változásokat nagyjából három eseményhez viszonyítják: felszabadulás, államosítás; a mezőgazdaság szövetkezetesítése; iparosítás, amely vidékenként változóan megelőzi vagy követi az agrárváltozásokat. Úgy véljük, hogy továbblépve, a fenti társadalmi események következményeit elemző kutatással kell próbálkoznunk. Ilyen megfontolásból kezdtük tanulmányozni az életmódot és életrsorsokat. Magnetofonra vettük a család- és élettörténeteket. Hatvan falusi származású munkás mondta el sorsának alakulását, írta le mindennapi életét, ünnepnapjait, terveit. Az összegyűlt anyag kezdeti feldolgozásának tanulságait közöljük, amelyek alapján egy korszak lezáródására következtetünk. Ezek az életpályák tömören jellemzik az eltelt időszakot.

I. A társadalmi mobilitás első, a parasztból munkássá válás szakasza nagyjából befejeződött. Országos szinten 1950 és 1975 között 74,1%-ról 37,8%-ra csökkent a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya. Székelyföldön is körülbelül ez az arány. A folyamat lezárulása nem azt jelenti, hogy a jövőben nem fog csökkenni a termelészövetkezeti tagok száma; apadni fog, de nem foglalkozásváltoztatás, hanem a tagság előregedése folytán. Ma ugyanis elenyésző azoknak a fiataloknak a száma, akik földművesként kezdik pályájukat.

A mobilitás első szakaszában a parasztságból a munkásság sorába lépők segédmunkásként helyezkedtek el, főleg nehéz testi munkát vállaltak, majd többszöri foglalkozás- és munkahelyváltogatás után állapotok meg egy szakmában, vagy szakképzetlen munkásként dolgoztak tovább. Ma, az ipari munkahelyek számának növekedése nyomán (Kovászna megyében tíz év alatt 21 000, Hargita megyében 38 500, Maros megyében 50 700 ez a szám), *a parasztból munkássá válás mobilitása helyét a munkásosztályn belül, a „fölfelé, a „jobb“ szakmák felé irányuló mozgás veszi át.* Az előrehaladást ma már a több tudást és kevesebb fizikai munkát igénylő, a nagyobb társadalmi megbecsülésnek örvendő szakmák elsajátítása jelenti. Egy iskolai pályaválasztási felmérés adatai szerint (végezte Kónya Éva, Sepsiszentgyörgy) legkisebb vonzereje a mezőgazdaságnak (2,8), valamivel magasabb (3,2) az építőiparnak s mellette a szállításnak van, a többi szakma átlag két ponttal magasabb osztályzatot kapott (a megkérdezett tanulók 1-től 10-ig terjedő pontszámmal minősítették a szakmákat). Úgy tetszik, az iskolák számának növekedése, egyelőre területi mobilitás nélkül, lehetővé teszi ezeknek a vágyaknak a valóra váltását. 1976-ban Kovászna megyében 5 szakiskola és 8 szakképző, Hargita megyében 8 szakiskola és 10 szakképző, Maros megyében 13 szakiskola és 17 szakképző működött.

Minthogy a Székelyföld fokozottabb iparosítása közel egy évtizeddel a mezőgazdaság szocialista átalakítása után kezdődött, ipari munkahely addig kevés lévén, a lakosság mozgékony elemei legtöbb esetben a Székelyföldön kívüli településeken vállaltak munkát, ennél fogva társadalmi mobilitásuk területi mozgással is járt. (Gyári munkára a háromszékiek Brassóba, a nyáradmentiek Marosvásárhelyre mentek, az udvarhelyszékiek kis része Brassóba vagy Segesvárra járhatott.) Az elköltözés 1970-ig növekedett (1966-ig — két évtizeden át — Hargita megyéből 71 048, Kovászna megyéből 40 441 ember költözött el; 1966—1976 között a két megyéből 52 855, illetve 25 485 az elköltözötték száma). 1970 után a bevándorlás kb. kiegyenlíti a kivándorlást, azóta a migrációs mérleg pozitív. Ha figyelembe vesszük az öt év alatt létesült új munkahelyek számát (Kovászna megyében 12 100, Hargita megyében 38 500, Maros megyében 30 700), érthető az elköltözés csökkenése és a bevándorlók számának növekedése (1966 és 1976 között együttesen az utóbbiak száma 81 244). A felsorolt folyamat eredményeképpen *a területi, kifelé irányuló mobilitás helyébe a megyéken belüli vándorlás lépett.* Az ingázó életforma rögződött, kialakult, és meghúzta saját határvonalait. Az emberek már tudják, mek-

kora távolságra, milyen munkahelyre érdemes bejárni, meddig előnyös ez az életforma, mit nyújt anyagilag a beköltözéssel szemben. Ez a távolság gyári munkahelyre 5-30; tízórás vagy többváltásos munkahelyre 40-45 km. Aki ebből a vonzáskörből kiesik — beköltözik a városba. 1976-ban 21 000 Kovászna megyei és több mint 30 000 Hargita megyei dolgozó ingázott, az összkalkuláltak 34%-a. Az ingázás erősen jellemzi a székelyföldi életmódot, és hosszas érvényű lesz.

Végül megállapíthatjuk, lezárult a mobilitás egyirányú, „felfelé tartó” és több lépcsős szakasza. A jövőben számolnunk kell a „körkörös”, valamint a lefelé irányuló mobilitással is.

2. Az *életmód* azáltal jelzi egy korszak lezárulását, hogy a társadalmi mozgások nyomán napjainkig már kirajzolódott, standardizálódott az életforma új típusa, s vele párhuzamosan az életet szervező elvek rendszere is. Az értékrendben minden társadalmi rétegre érvényesen legeelő a társadalmi előrehaladás vágya áll, ami a falusi tömegeknél sajátos a jó szakmunkássá válást jelenti. Ezt követi a tárgyi javakkal való ellátottság. A tsz-tagtól a munkáson és az alkalmazotton át a vezető értelmiségi réteg felé haladva bővül a sora és javul a minősége azon javaknak, amelyeket az emberek azért szereznek, hogy helyzetüket szimbolizálják. A javak alaprétege viszont minden társadalmi csoportnál azonos: lakás (családi ház), háztartási gépek, tömegkommunikációs-művelődési eszközök, autók stb. Napjainkig nagyjából kialakult az anyagi javakkal való felszereltség modellje, amiről az imént beszéltünk, a jó táplálkozás és a jó ruházkodás modellje, valamint a helyes életvitelről alkotott ítélet is, amelyet a becsületesség, a takarékoság és a családközpontúság jellemez. A családi munkamegosztást, időbeosztást a nők tömeges munkavállalása alakította ki, módosította a férjéről-feleségről alkotott eszményt, és megszabta helyüket, szerepüket is.

3. Az *esélyegyenlőség* úgy lesz vizsgálatunk tárgyává, ha az előbbi két pont általános megállapításait az egyének szintjére vetítjük, és feltezzük a kérdést: kinek, mitől függően, mekkora erőfeszítés árán sikerült elérnie a társadalmi előrehaladást és az anyagi javak megszerzését?

A termelőeszközök társadalmi tulajdona az egyenlőségnek csak alapfeltételeit teremti meg. A területi, társadalmi, családi, biológiai egyenlőtlenségek esélyegyenlőtlenségként termelődétek és termelődnék újra. A környeztet, amelybe az ember beleszületik, döntő módon befolyásolja életpályájának alakulását. Még a Székelyföldön belül is — amely nemrég gazdaságilag fejletlen terület volt, s ma közép-szinten áll, tehát lakói eleve bizonyos hátránnyal indultak a fejlettebb megyék lakóihoz viszonyítva — a település jellege, a várososhoz, az iparhoz, az iskolához való közelség, valamint a család anyagi helyzete, a testvérek száma differenciálja a pályaesélyeket. A hátrányokat a vidék általános fejlesztése napjainkra csökkentette. A Székelyföld ma érte el azt a fejlődési szintet, amelyen a szakmunkássá válásnak és bizonyos életszint megvalósításának egyenlő esélyei vannak, függetlenül a település jellegétől, a nemzedéki hovatartozástól és az anyagi módtól. A ma először munkába lépő fiatal egyből elérí azt a státust, amelyet a két évtizeddel idősebb nemzedék csak apránkénti előrelépésekkel, többszörös pályakorrekció és vándorlás révén szerzett meg. Az információ-, az iskola-, a munkahelyhiány egyegy évtizeddel késleltette régebben előrehaladásukban a nemzedékileg és területileg hátrányban levőket. Viszont nagyon rugalmasak voltak, azonnal reagáltak a lehetőségekre, életpályájuk követi a székelyföldi fejlődést, híven tükrözve az akkor uralkodó állapotokat.

Az alább közölt életpályákat is az esélyek kiegyenlítődése szempontjából csoportosítottuk, válogattuk. Mindegyikük az építőiparhoz kapcsolódik, nem véletlenszerűen, hanem szimbolikusan is: évtizedeken át a székely munkaerő nagy része építkezésekre ment, kisebb része bányába vagy erdei munkára. Az építőipar végigkíséri, jellemzi a munkássá válást, a munkásság „előképző intézete” ez, amely a szakképzetlen munkaerőnek ilyen vagy olyan képesítést nyújt. Jellegénél és szervezésénél fogva az építőmunka áll legközelebb a mezőgazdasághoz: az időjárástól függő, kétkezi termelés. Ezt ugyan a munkások többsége nem vette tudatosan figyelembe; azért dolgoztak építkezéseknél, mert máshol nem tudtak elhelyezkedni szakképzés nélkül, vagy más szakmát nem tudtak megtanulni. A székelyföldi gyári munkások közel 75%-a a pályáját munkatelepen, bányában avagy erdőléssel kezdte. Ma már viszont a fiatalok mehetnek szakiskolába, az idősebbek beléphetnek a gyárba, ahol képesítést szerezhetnek; ezért tartjuk egy korszaklezárási lényeges jegyének az esélyegyenlőség tényleges meglétét. Innen tovább lehet lépni az életvitelben, a minőségi jegyek felé fordulva.

Kutatásainknak ezt a szakaszát az életutak idézésével zárjuk. Hátrányos, előnyös és átlaghelyzetből indulókat mutatunk be.

II.

1. A leghátrányosabb helyzetből induló, ipari munkahelytől távol lakó, családi nehézségekkel küszködő ember (32 éves korában még mindig 1. kategóriájú munkás; a nőüléssel is megkésített, 31 esztendősen készült el a hozzá való házzal; a gyergyószentmiklósi bútorszövetgyárban dolgozik) életének alakulását követjük.

— Valamikor volt egy kicsi gazdaságunk, de én már nem műveltem a földet, még a szüleim se. Apám ács volt, eleinte magániparos, később állami. Heten vagyunk testvérek, ötön nálam kisebbek, otthon vannak mind Alfaluban. Egy udvaron lakunk a szüleimmel, én a feleségemmel s a kislányommal külön házban. A tavaly nőültem, a házat vettem, eredetileg 1963-ban építették, én csak bővítettem.

Ami gyermekkoromban szerettem volna lenni, arra nem volt lehetőség, sokan voltunk testvérek, a szüleim nem bírtak taníttatni. Nem is voltam olyan jó tanuló. Festőművész szerettem volna lenni, jól tudtam rajzolni. Mikor a nyolc osztályt elvégeztem, hallottuk, hogy Gyergyószentmiklóson van egy iskola, ahol festőosztály is van. Bejöttünk édesanyámmal a városba, feliratkoztunk. Csakhogy ez szobafestés volt, építészeti iskola, s közben nem is a festőkhöz, hanem csak a kőművesekhez vetek fel.

Az iskolából Hunyadra helyeztek, onnan 1963-ban hazajöttem. Gyergyóban dolgoztunk 1973-ig. Hazafelé menet láttuk, hogy épül a bútorszövetgyár. Akkor hallottam, hogy embereket vesznek fel festőnek, és küldik iskolába. Feliratkoztam, januárban elküldtek tanfolyamra, s mióta visszajöttem, a kelmefestődében dolgozom. Azért, mert így sikerült, szeretem ezt a szakmát, a szép színeket; örvendek, ha egy árnyalatot jól eltalálunk. De azért is jöttem ide a gyárba, mert meg akartam szabadulni a kőműves szakmától, sokat fájt a derekam. Itt könnyebb a dolgom, nem kell annyit emelni. Gyergyói viszonylatban nem is gondoltam arra, hogy más helyre mennék, nem szeretem változtatni a munkahelyet. A gyáron belül itt jó helyen vagyok, csak szeretnék haladni, többre vagyok képes, mint hogy csak egyes kategóriájú munkás legyek. Mikor a mester hiányzik, engem kérnek meg, hogy helyettesítek. Szeretnék mesteriskolába menni, de nem látok rá lehetőséget.

A feleségem is itt dolgozik a gyárban. Havonta megkeres 1200 lejt, én kapok úgy 1600—1800 lej között. El is kel ez a pénz, nem marad a takarékra, mert valamit mindig kell venni. Úgy megvagyunk, van minden, ami a mindennapihoz szükséges. Különbösebb gondom nincs, csak az ember mindig búsulja a tűzifát, hogy honnan szerezze be.

2. Alig négy évvel fiatalabb az alfalusi munkásnál az a gidófalvi villanszerelő, akivel a következő beszélgetést folytattuk. Előnyös helyzetből indult, közel lakott a városhoz, ahol már kialakult munkacsoportokban dolgoztak az idősebb falubelieji. Szakiskola nélkül is jobban keres, mint gyergyói társa; életmódja az ingázó átlagmunkásé; problémái, elgondolásai pedig a városi munkástípuséira jellemzőek.

— Villanszerelő vagyok a brassói ipari szerelő trösztnél, a sepsiszentgyörgyi építkezésen dolgozom. Gidófalván születtem 1949-ben, ott is lakom. A szüleimtől külön építettem házat, amely úgymond még a derekában van, emeletest kellett építsek, de nem tudtam befejezni. A földszint elkészült, s ott lakunk.

— Gyermekek van?

— Nincs még.

— Testvérei?

— Hatan vagyunk, négy fiú és két lány. A legnagyobb testvérem otthon a faluban traktoros. 1946-ban született, ő is épített házat, van két gyermeke. A másik, a két évvel nagyobb leánytestvérem férjhez van menve, az ura traktoros Gidófalván. Vele építettük az emeletes házat. Utána születtem én, akkor van az öcsém, kőműves. Meg van nőülve, van két kicsi gyermeke, bejár Szentgyörgyre dolgozni. Azután a húgom, született ötvennégyben. Férjhez van menve Étfalvára, az ura sofőr. Ő a kollektívben dolgozik. S még van a legkisebb öcsém, ő most katona.

— Hol dolgozott az öccse?

— Velünk a csoportban, mint villanszerelő. Ő is ezt a hathónapos szakképzést tanulta. Mind ezt végeztük, munka után, este.

— Szülei?

— Édesanyám már koros, édesapám éjjeliőr a faluban.

— Azelőtt?

— Tizenhat évig tsz-elnök volt egyvégbe.

— Mint magángazdának, mennyi földje volt?

— Neki semmi. Volt az édesapjának. Apám előre szolgált, amikor a kollektív ötvenben megalakult, elöljárósági tag volt, s úgy lett elnök.

— A nagyapjának mennyi földje volt?

— Hát én azt nem tudom, de volt, mert a házakat is mind arra építettük.

— Mikor végezte az iskolát?

— Hatvanhatban a nyolc osztályt, utána mentem dolgozni. Először a faluban volt egy munkatelep, amikor megszűnt, mentem a konstrukcióhoz, s onnan kerültem ide, ebbe a csoportba.

— Milyen munkát végzett először?

— Kőműves voltam előre, 1970-ben lettem villanyszerelő, akkor végeztem ezt a hathónapos iskolát.

— Miért változtatott szakmát?

— Nem voltam elég erős, nem tudtam annyit dolgozni, amennyit kellett volna, fáj a lábam, a kezem, a derekam.

— Ki segítette ide az ipari építkezéshez?

— Fekete Jóska, az itteni mester. Ő is gidófalvi. Nekem unokatestvérem. Panaszkodtam, s ő biztatott, hogy ne búsulj, el fogom intézni. Akkor csinálta ezt a csoportot, s hívott.

— Meddig akar építőtelepen maradni?

— Amíg tudok, itt kell maradjak, nincs ahova menjek. Nekem itt jobban telik, mint akárhol.

— Miért?

— Itt szabadabbak vagyunk, s barátok mind. El tudunk beszélgetni egyik s másik dologról. S jobban tetszik valahogy, mint az a lekötöttség a gyárban.

— A fizetés itt több, mint egy gyárban?

— Igaz, több, de többet is kell dolgozni: tíz órát. S azért jobb itt, mert az embernek még bajai vannak, amit el kell rendezni, nem elég 1600 lej. Inkább dolgozom többet, de többet is kapok.

— Szeretne továbbtanulni?

— Nem, de nem is lehetne, mert mi csak olyan kalifikáló iskolával vagyunk. Szeretném, hogy érzem el azt a kategóriát, amit egy mester, most hármásban vagyok. S itt örökké tudjuk saját magunkat tanítani, mert olyan problémák jönnek. Amit az ember meglát, azt egy-kettőre megfigyeli, s megtanulja, ennyi az egész. Feljebb nem tudok menni, huszonkilencéves vagyok, már késő.

— Szeretett volna tanulni? Mi akart lenni?

— Előre traktorista, de nem sikerült. A bátyám ott volt iskolába, én voltam utána, s nekem kellett keresgetni haza. Most már mind jól vagyunk, az egész.

— Mennyi a havi keresete?

— Megkeresem tisztán a 2500 lejt. A feleségem kézhez kap 1700-1800 lejt.

— Mennyit költenek ebből élelemre?

— Hát olyan ezerkétszáz-ezernégy száz lejt.

— Legszívesebben mit esznek?

— Falusi ember nem tud válogatni. Mindenesetre a jobbacskát, a húst kívánjuk.

— A fizetés többi részével hogy gazdálkodnak?

— Most már nem költjük a házra, hát betellegetjük a takarékbba. Úgy számítottuk el, hogy minden hónapban beteszünk nyolcszáz lejt. Mikor annyi kigyűl, s valami baj közbe nem jön addig, akarnék venni egy autót.

— Rádiót mikor vettek?

— Rádióm az nincsen, csak televízióm, a tavaly vettük, mikor összeházasodtunk.

— Mosógép?

— A feleségem mikor készült férjhez, megvett mindent: mosógépet, hűtőszekrényt, edényeket.

— Porszívó?

— Az nincs.

— Milyen ruhadarabot szeretnének venni a közeljövőben?

— Arra nem es vágyunk, az van elég. Dehát az ember örökké veszen egy szép darabot, amit meglát.

— Miből áll a ruhatáruk?

— Van négy rend ruhám: temetési, vendégségi, vasárnapi és hétköznapi ki-menő, s még nadrágaim, s cipő mindegyikhez, hosszú, rövid fűs-fűs, téli nagykabát. A feleségemnek három rend zsörszékostűmje, nagykabát kettő, lakkcipő, szandál, eszima s minden.

— Gondoltak arra, hogy bőrkabátot vegyenek?

— Gondolkoztunk, hogy a pénzből kivegyünk-e bőrkabáttra, neki es, s nekem

es. Így el-elbeszélgetjük az ilyen dolgokat. De még nem vesszük ki. Tudja, hogy van az ember, mikor kapjuk meg s tesszük le, olyan jólesik, s mikor el kell venni, az embernek fáj a szíve.

— Milyen gondjai vannak?

— A ház a gondom: küjjel-belül tudjam szépen elrendezni. Ebbe gondolkodom még éjszaka is, mikor lefekszem. Ha ez meglenne, boldog volnék, minden vágyam teljesült.

— Milyen vágyai voltak?

— Az, hogy építsek, s legyen rendbe minden, s még esetleg, hogyha annyi pénzem lesz, tudjak venni egy kicsi kocsi.

— Minek?

— Járnék vele. Munka után vagy vasárnap elmennék kirándulni a családdal, s ilyen dolgokat. Egy-kettőre felülnék, s nem kellene buszra várni.

— Járt a megyén kívül?

— Voltam Brailán, Brassóban, Bukarestben.

— S az országon kívül?

— Nem voltam. El szeretnék menni, de eddig nem volt lehetőség. Nem volt szabadságom, az volt a baj, s nem akartam a munkából kimaradni, mert vesztetem volna a fizetésből.

— Mennyi szabadságot kap?

— Most 17 napot kaptam.

— Mit csinált azalatt?

— Odahaza voltam minden istenadta nap. Most jöttem vissza két napja, építettem, rendeztem a házat.

— Van gazdaságuk? Háztáji?

— Van tíz ár kertem, vannak majorságaim s disznóm. Avval is foglalkozunk este. Mikor a feleségem éjszakás vagy délutános, én kell igyekezzem haza, hogy tudjam ellátni az állatokat, úgyhogy a falusi ember azért nem tud sehova se menni, mert hogyha már falun lakik, valamit kell hogy tartson. Ha nem tart semmit, akkor már nem érdemes falun lakni.

— Szeretne városra költözni?

— Én nem, már megszoktam. Valahogy én otthon jobban szeretem, örökké van mivel foglalkozni, s olyan hamar eltelik az idő, az ember észre se vette, s már este van.

— Hány könyve van?

— Vagy negyven.

— Milyen könyvek?

— Ezek a regények, *Pillangó*, *Tenkes kapitány*. Az asszony veszi, ő inkább olvas, én nemigen. Nekem, mikor hazamegyek, annyi dolgom van, nem tudok olvasni. Este megnézem a filmet a tévében, s ennyi az egész.

— Milyen filmeket szeret?

— Kovbojos filmeket, amelyiknek van egy kicsi értelme. De az egészet megnézem, s mindegyik tetszik.

— Zenét?

— A könnyűzenét, inkább az olasz énekesnőket. A népzénet is szeretem, a hallgatóság, csárdásokat.

— Moziba?

— Moziba szoktam járni. Ahányszor váltják a filmeket, annyiszor. Egyedül megyek, a feleségem nem szereti. Délután, öttől hétig, amíg jön a busz, ezzel szórakozom.

— Színházban mikor volt utoljára?

— Régecske. Mert a bérletet most nem viszik ki Gidófalvára a sepsiek. Négy évig jártunk, s most már nincs. Láttam a Mágna Miskát, a szilveszteri kabarét, inkább ezek tetszettek.

— Újságot járát?

— Igen. A sportújság, az jár rendszeren, meg az *Előre*. Mikor lefekszem, mindent kiolvasok, főleg a sportot.

— Sportol valamit?

— Fotballozok, s azért is szeretem a sportújságot. Mindennap elővesszük, elolvassuk, megvitatjuk, a csoportban mind gidófalviak vagyunk.

— Még miről szoktak beszélgetni?

— Ami egyszer létezik, mindent elosztunk, mindent elbeszélgetünk. Segítünk egyik a másiknak, s mikor valami bajunk van, akkor híjjuk, s megbeszéljük, hogy ezt hogy kéne csináljuk, s mért csináljuk így. Ha valamelyiknek dolga van, segítünk neki.

— Szoktak arról beszélgetni, hogy melyik életforma helyes?

— Hogy értsem ezt?
— Hogyan kell élnének ahhoz, hogy helyes legyen?
— Más nem tudom, mit mond, én mindenesetre csak azt tudom mondani, hogy jól. Ne veszekedjenek, megértéssel legyenek egyik a másikhoz a családban s idegenhez is. Ne vigyújk belé a bajba egyik a másikat, ne ártsunk, segítsünk egymáson. Ezt az egyet, s ne duhajokodjanak, igyanak, ne költsék a pénzt.

— Melyik életformát tartja a legviszatasztóbbnak?
— Azt tudom csak elítélni, amikor az emberek nem igazságosak, csalnak, lopnak, hazudnak. Az ember legyen minél becsületesebb. Ahogy apám mondta, örökké az egyenes úton járj, a földről ne lépj le, rosszba ne járj.

— Kit tart művelt embernek?
— Művelt ember akárki lehet, egyszerű szegény ember vagy gazdag, tanult vagy tanulatlan.

— Csak milyen legyen?
— Csak legyen őszinte, beszéljen rendesen az emberekkel, ha vezető, ha más. Ne legyen durva, legyen komoly, s adja meg a tiszteletet, ha küsebb, ha nagyobb, ha rangosabb, ha alatta való. Ne úgy mint egyesek, lekölykeznek az embert.

— Még egy utolsó kérdés. Ha lesz gyermeke, milyen pályára szeretné adni?
— Taníttatnám, vagy egy mérnököt, vagy egy mesterit, hogy ne kezdje úgy, mint én, a munkával. Legyen több, mint én, neki könnyebb lenne.

3. Amíg az emberek rászánják magukat a városba költözésre, sok úton-módon próbálnak boldogulni, és csak a végső érvnél (a feleség munkalehetősége, nagyobb fizetés, blokklakás) látják be, hogy a mezőgazdasági mellékjövedelem nélkül is meg lehet élni. Akik 1950 előtt születtek, 35—38 éves korukban kezdik újra életüket városlakóként. A következő történetet szintén villanyszerelő mondja el: Csíkszeredában dolgozik, 39 éves.

— 1938. szeptember 18-án születtem Nyárádszentimrén. Édesanyám erőszakolva volt, hozzáadták édesapámhoz. Annak idején az volt a jelszó, hogy ők lesznek a legnagyobb gazdák a faluban. Közben osztán, hogy nem tudtak egyezni, három-hetes koromban elhozott az apai házból édesanyám, s három és fél éves voltam, mikor férjhez ment Nyárádmagyaróra. En ott nevelkedtem egészen, amíg elmentem katonának.

Mikor leszereltem, láttam, a nevelőapámtól nincs mit várjak, s elmentem egy nagynémhez Marosludasra. Ott a sógorom bétett a cukorgyárhoz, dolgoztam két szezón alatt. Nem volt nekem semmi képesitésem, csak a hét osztályom. Viszont mikor a cukorgyártásnak vége lett, engem át akartak tenni Marosvásárhelyre. Mentem volna, csak hogy a gyár ott is elvégezte már a dolgát, valamikor januárban, s a munkálat csak március 15-én kezdődött volna. Újra hazamentem addig a nevelőapámhoz. S hogy ne mondja azt, hogy hát én egész nyáron tekeregtem, s télire hazamentem, hogy engem kiteleljen, mert ilyenek voltak, na, mivel csak nevelőapám volt, elmentem Szováára, a Mezőhavasra erdei munkára. Felmentem, na, milyen munkák vannak, s minden a csoda. Mindenesetre, faeretni nem álltam oda, mert nem értettem egyáltalán, de mivel a sógorom Marosludason géplakatos, motorokat javított, így a benzinmotorokhoz valamennyit konyítottam forma. Na, hát kivittek az erdőre, s odatettek egy druzsbás után fahasogatni. Azon a nap hasogattam a fát, másnap is, vagy 2—3 óra múltán látom, hogy a druzsbásom leáll, veszi a fűrész a hátára, hogy vigye be javítani. Mondom neki:

— Ne vigye sehová se, engedje meg, hogy nézzek belé egy kicsit.

— Hagyjon békit nekem — mondja, még rossz néven vette, hogy szoltam.

De azért mégis meggondolkozott:

— Hadd lássuk, mit tud csinálni?

Ahajt kezdem nézegetni, s mindjárt leveszem a kupakot a platina felől, s látom, a platina le van oxidálódva. Ráütök egy kicsit, megpucolom, s behúdom a motort: bégyül. Odaadom a kezibe:

— Na, tessék vágni!

Elkezdett vágni vele, s még én is elkértem, szakaszoltam.

Este, mikor lementünk az erdőre, mondja a csoportfelelősnek:

— Motort kellene adni ennek az embernek, mert értené, még tán jobban, mint én.

Az mindjárt kapott az alkalmon, mert volt még vagy három motorfűrész, s nem volt, aki átalvegye. De én nem akartam, mert az volt a számításom, hogy átalmenjek Vásárhelyre, a kitűzött időre. Közben nem messze volt a vendéglő, s addig söröztünk, míg megígértem, hogy az egyik fűrész átveszem. Másnap szépen kipróbáltuk a motorkat, s kimentünk az erdőre. Délig velem dolgozott a csoportfelelős, mutogatott, hogy s mint kell vele dolgozni, a munkavédelemből is kioktatott, osztán otthagytott, csináljam egyedül. Ez volt február hatodikán, én pedig

még abban a hónapban kerestem 1800 lejt. Vizont Marosludason kilencszázhusz lejt volt az alapfizetésem, s Vásárhelyen se lett volna több, mint ezer. S kezdtem gondolkodni: itt egy hónap alatt megkeresek annyit, mint ott kettő alatt. Habár csak erdei favágó vagyok, de hát pénzt keresek, s nekem pénzre van szükségem, a szüleitől segítséget nem várhatok. S ott is maradtam négy évet, közben lettem egy kiképző iskolát.

Telt, múlt az idő, míg egy nagybátyám, aki a villanyosoknál volt Szovátán mint mester, elkezdett biztatni:

— Menj villanyoselőnek, csak favágó vagy, miért ülsz az erdón?

S csakugyan osztán rávettem magamot, mikor lejárt a szerződés. Kapaszkodtam, mindenesetre, hogy hát mégis jobb szakma lesz a kezemben, iparkodtam, hogy egy kicsit fejlesszem magam. Így is lett osztán, ezerkilencszázhatvannégyben beálltam a villanyvállalathoz, de csak így egyszerűleg, átalmentem, semmi iskola nélkül, egyik napról a másikra kezdtem dolgozni a hálózaton. Közben itten is voltak szakképző iskolák, s mikor letelt a három évem, elvégeztem egy nyolc-hónapos kurzust. Minden vasárnap kellett menjünk iskolába, s feleljünk a leckéből, ami fel volt hagyva.

Énlakán megismerkedtem a feleségemmel. Jegybe léptünk, meg is esküdtünk, de én csak jártam dolgozni mindenfelé: Firtosváraljára, Firtospálfalvára, Toplicára, megint Atyhára. Kezdtém gondolkodni, ez így nem élet, hogy én a feleségemmel egy hónapban egyszer vagy kétszer találkozom, mert ő otthon volt az üzletben alkalmazásban, kaptam magam, s átalkérkeztem Udvarhelyre a belső szerelőkhöz. Ott nézték azt, hogy mindenki abban a körzetben kapjon munkát, ahol lakik. Adtak is, s mi béreltünk egy lakást Énlakán, ott laktunk két évet. Volt, mikor ott a faluban, volt, mikor a szomszéd faluban dolgoztam, úgyhogy minden este haza tudtam menni. Így telt az idő, amíg megszületett a fiam, s felnőtt hathónaposra. Akkor anyósom vállalta, hogy ügyel rá, s a feleségem bément a cérnagyárba Udvarhelyre. Ő is szakképesítést nyert, s beköltöztünk oda. Ott laktunk vagy 14—15 hónapot. S akkor apám kezdett kérégetni:

— Gyertek hozzám lakni Szentimrére, ne fizessétek a házbért, a feleséged is kap egy helyet a néptanácsnál, s te járhatasz dolgozni Szovátára.

Addig s addig, míg szépen elköltöztünk haza, s ott laktunk öt évet. Közben a feleségem nem kapott állást, hiába érettségizett. S hogy mégis keressen valamit, beállt a szövetkezetbe varrni, bedolgozónak. Ott maradt, míg terhes lett. Kérte, hogy tegyék át félnormásnak, mert nehezen hordozott, s nem tudta a normát megdönteni, s hogy nem tették át, s hogy én is biztattam, hát kapta magát, és felmondott. Mindenesetre ez mégse ment jól, s hogy a kislány kezdett annyira nőni, már mind tervezgettük, hogy el kellene valahová jönni, hogy komolyabb állás kerüljön neki is kezére.

Volt egy testvére Csíkszeredában, illetve van most is, géplakatos, az mind biztatott minket, jöjjünk ide át, van munkahely a nőknek is a kötöttárugyárban. Ennél már nem volt szó, mert egy gyárhoz, akárhová a szakmám után el tudok menni. Május végén költöztünk ide. Nekem azonban nem akartak áthelyezést adni, s akkor én megmondtam, hogy kénytelen vagyok otthagyni a vállalatot, de én többet nem tekergek, eleget jártam 13 éven keresztül terepre, olyan munkahelyre akarok menni, ahol nyolc órát dolgozom. Megígérték, s hogy ne kezdjem előlről egy másik vállalatnál, ide kellett jöjjek a vállalat csíkszeredai részlegéhez. Osztán meg is vagyok itt elégedve, nem panaszkodom, elég jó helyre tettem, a fizetésem 1767 lej, plusz 90 lej régiségpénz. A feleségem is elégedett, habár felelőssége van, s dolgoznia kell keményen, de jelenleg 1480 lej az alapfizetése.

— Hogy jönnek ki ebből a pénzből?

— Nem nagyon dicsekedem, hogy mi marad meg, mert tetszik tudni, mi egy olyan blokkakásban lakunk, amiért házbért fizetünk, havonta majdnem négyszáz lejt. Más járulékokkal együtt a lakásra elmegy 600 lej, a téli hónapokban még több is. S másképpen sem mondhatnám, hogy milyen elé vagyunk, olyan ne; még nem vettünk televíziót, jég szekrényt, porszívót. De hát ez maradhatna, a lakáson gondolkozom: sokáig nem mehet ez így, ezzel a pénzzel a részletet is lehetne fizetni. A vállalat ígérte, hogy ad, még egy évet várunk.

— Meddig marad Csíkszeredában?

— Egyelőre az elképzelésem az, hogy itt fogunk megöregedni.

— Nem akarnak hazamenni?

— Nem, habár sajnálom, mert a házat Szentimrén kifizettem, belekerült több mint harmincezer lejembe. Azt az öt évet ki lehet vonni az életemből, mert nem alapoztam semmit. El sem adhatom, amíg édesapám él, a feje felül. Dehát eljöttünk, hogy tudjunk mind a ketten pénzt keresni, s a gyermekek végett is.

Városban a gyermekeimet másképp tudom nevelni, tudom taníttatni, nem kell hogy otthonról navétázzon vagy bentlakásban lakjon.

— A fia most második osztályos; mi szeretne lenni?

— Azt mondja, hogy villanyszerelő, viszont én azzal biztatom, hadd el fiam, valami más szakmát kerítünk neked. Szeretném, ha alkalmas lenne, fennebb adni, ne úgy keresse meg a kenyerét, mint ahogy én kezdtem. Másabb lenne, ha a fiam nem ezt a szakmát örökölné, hanem egy jobbat, amihez kedve lesz.

— Maga gyermekkorában mi szeretett volna lenni?

— Amikor elvégeztem az iskolát, lett volna lehetőség sok mindenre, de azt számoltam, hogy a földművelésnél jobb nem kell, nem láttam semmit, amíg el nem kerültem a katonasághoz.

— Mit szeretne még elérni az életben?

— Legyen családi otthonom, ahol tudom, hogy én vagyok a gazda, legyen berendezve, amivel a mai viszonylatban szükséges, s gyermekeimet tudjam taníttatni emberi módon, ahogy a mai idő megköveteli.

4. A nők helyzetén a könnyűipar gyárai segítettek, noha egyeseknek kissé késve érkezett a segítség.

— Gyergyóújfaluban születtem 1925-ben. Apám középgazda volt, ketten voltunk testvérek. Tovább szerettem volna tanulni, de abban az időben nem értékelték az előmenetelt, habár jó tanuló voltam. Az öcsémet is csak tíz osztályig hagyták tanulni, ő vette át a gazdaságot. Ahogy most nézem, az eszemtől eljutottam volna a legfelső iskoláig. A gyengébbek is eljutottak, ők tanultak, s mi maradtunk a föld mellett. Négy polgárit kijártam, s hogy nem engedtek tovább, mondhatom, hogy ennek betege lettem egy életre.

Férjhez mentem már harminc éve, az uram is középgazda-családból való, kutyabőrös levél is volt a házukban, 1600-ból. Négy polgárit járt ő is, most tisztviselő a bányánál. Három gyermekünk van, a fiam 27 éves, Ploiesti-en munkás, most fog hazaköltözni a nyáron. A lányom leérettségizett, felvételizett az erdőmérnökökre, az ősszel tizenkilenc helyre nyolcszázan jelentkeztek, nem jutott be, most a bányánál dolgozik.

1973 februárjában álltam ide munkába, addig nem láttam gyárat belülről. Még az elején vettek fel idősebbeket is, most már nem. Igaz, jobban kitartottunk, mint a fiatalok, mert ők férjhez mentek, egy-kettőre kimaradnak. Még dolgoztam a faluban a brigádkönyvelésén, de nem volt állandó jellegű munka. Család volt, fel kellett nevelni a gyermekeket, s kimaradtam. Most a csévéelőben dolgozom, takarítom a gépeket, nincs szakképzésem, kategóriám se. Volna jobb munkahely is, de már fizikailag nem bírnam. Itt még egy-két percet le lehet ülni. Fájnak a lábaim, nem bírják már az állást. Nehéz a három váltás, tizenegy órát vagyunk távol otthonról, s ott is kell vezetni a háztartást. Könnyíteni s nem nehezíteni kellett volna a buszozást. Harminc fokos hidegben állunk, várunk, szaladunk, gyalogolunk. Fáradtan, kimelegedve kijövünk a gyárból, s még állingáljunk a sorompónál.

Megkövetelte az anyagi körülmény, hogy eljőjtek otthonról dolgozni. A férjem 1400 lejt kapott, s csak a gyermekeknek az autóbuszberlet 152 lejt volt. Akármilyen igénytelenül is, de nem lehetett ebből kijönni. Nem, nem a nyugdíjért jöttem, nem hiszem, hogy eljutok odáig. Lett volna hamarabb ez a gyár, s a nyugdíjra is számíthatnék.

Most, hogy dolgozom én is, kevesebb gond van, könnyebben élünk. A munkahellyel is meg vagyok elégedve, a munkatársaimmal is. Látom, hogy mindenki boldog, mikor a pénz felveszi kéthetenként. Egy hónapban én ezerkétszáz-ezerháromszáz lejt kapok, attól függ, változóan. Nem sokat. Ebből valamit tudok a gyermekek staférungjára félretenni. Addig dolgozom, míg a jövőjük el lesz rendezve.

Ha meggondolom az anyám életét, hát az enyém részben nehezebb. El kell jönni hazulról, otthon a veteményes, a gazdaságban is dolgozunk a háztáji földért. Pihenésre nem jut, van amikor a nap huszonnégy órájából huszhat óra dolgozom. Most, télen még könnyebb, többet tudunk pihenni. Muszáj megküzdeni mindenért, mert nehéz falun beszerezni az élelmet. Bár pityóka, hagyma lenne. Megműveljük azt a háztájit, csak nem tudjuk, kapjuk-e továbbra is a huszonöt árt.

Valahogy másképp kellene megoldani a falusiak sorsát, mert a föld nem tud foglalkoztatni minden embert, csak idénymunkára. Nincs melléküzem, s az kellene. Csak ősszel kell megküzdeni azt a két hónapot, s azért nem maradhat otthon az ember. Hatvanöt munkaegységért húsz lejjel jöttünk ki napjára, s ezért hiába ülünk otthon. Nem jönnék el otthonról, ha megkapnám a hat-hétszáz lejt.